

Σχόλιον

Suomen Bysantin Tutkimuksen Seura ry:n jäsenlehti
Medlemsblad för Sällskapet för Bysantinsk Forskning rf.

1/2014

Σχόλιον α΄, ζϕκγ

13. Vuosikerta/Årgång

Jäsenlehti perustettu v. 2001/Medlemsblad sedan år 2001

Julkaisija/Utgivare:

Bysantin tutkimuksen seura ry. /Sällskapet för bysantinsk forskning rf.

SISÄLLYS

Björn Forsén	<i>Bysantin tutkimuksen uusi sukupolvi?</i>	1
Antti Lampinen	<i>Justinianuksen politiikan vaikutus Prokopioksen ja Agathiaan barbaarikuvauksiin</i>	2
Karoliina Schauman	<i>Simeon Uusteologi, uuden suosion saanut Bysantin kukoistuskauden mystikko</i>	8
Kirja-arvostelut		
Teemu Korpijärvi	<i>Bysantin iltahämärä venetsialaisten linssien lävitse</i> (R. Crowley, City of Fortune: How Venice Won and Lost a Naval Empire, London 2011)	12
Juho Wilskman	<i>Bysantin oikeushistoriaa</i> (J. Husa, Bysantin oikeushistoria. Johdatus itäroomalaiseen oikeuskulttuuriin, Helsinki 2013)	14
<i>Vuosikokous- ja kollokviokutsu</i>		17

Toimitus/Redaktion:

Mika Hakkarainen: mika.hakkarainen(at)helsinki.fi

Juho Wilskman: juho.wilskman(at)helsinki.fi

Taitto/Ombrytning:

Vesa Vahtikari

Σχόλιον 1/2014

Bysantin tutkimuksen uusi sukupolvi?

Bysantin Tutkimuksen Seura on perinteisesti kerran vuodessa järjestänyt jonkun teeman ympärille rakennettu tieteellinen kollokvio. Yleensä tämä seuran ehkä tärkein tilaisuus on järjestetty syksyllä, mutta tällä kertaa kollokvio, nimeltään *Varia Byzantina*, järjestetään 14. maaliskuuta seuran vuosikokouksen yhteydessä. Kollokvion kansainvälinen ulottuvuus jäi tällä kertaa pieneksi ja koostuu lähinnä Uppsalan yliopiston David Westerbergistä ja Birminghamin yliopiston Annika Asp-Talwarista, joka on kotoisin Suomesta. Sen sijaan puhtaasti kotimainen osuus on huomattava. Erityisen ilahduttavaa on nuoremman sukupolven runsas osallistuminen kollokvioon.

Esitelmöitsijöistä Päivi Kuosmanen ja Antti Lampinen väittelivät molemmat Turun yliopistossa viime syksynä, Päivi Kuosmanen hunneista ja niiden yhteyksistä roomalaisiin sekä Antti Lampinen taas siitä, millä tavalla antiikin kirjallisuudessa kuvailtiin pohjoisten kansojen uskonnollisuutta ja suhdetta Välimeren kansojen uskonnollisuuteen. Kuosmanen väitöskirja keskittyy myöhäisantiikkiin, Lampisen taas hellenistiseltä ajalta myöhäisantiikkiin saakka. Molemmat väitöskirjat heijastelevat Suomessa jo pitkään vahvoilla ollut myöhäisantiikin tutkimusta. Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä korostaa, että myöhäisantiikki idässä vastaa varhaista Bysantin kautta.

Kollokvion muut esitelmöitsijät Annika Asp-Talwar, Kai Juntunen, Kalle Knaapi ja Juho Wilskman viimeistelevät omia väitöskirjojaan, joiden aiheet tavalla tai toisella sivuavat Bysantin tutkimusta. Heistä Knaapi ja Wilskman keskittyvät myöhäis-bysanttilaiseen kauteen. Annika Asp-Talwar tutkii Trapezuntin ja Konstantinopolin välisiä suhteita. Kollokviossa esitellään myös allekirjoittaneen johtamaa Albaniassa sijaitsevan Dyrhakhionin kaupungin ympäristöön keskittyvää tutkimushanketta, joka alkoi vuonna 2013. Osa ensimmäisen lyhyen kenttäkauden tuloksista liittyy vuonna 1081 käytyyn Dyrhakhionin taisteluun ja sen tapahtumapaikkaan, joka toistaiseksi on ollut tunnettu melkein ainoastaan Anna Komnenan yksityiskohtaisesta kuvauksesta.

Syksyn Skholionissa kerromme lisää kollokviosta. Tässä vuoden ensimmäisessä numerossa muun muassa Antti Lampinen ja Karoliina Schauman kertovat väitöskirjaiheistaan. Toivotan kaikille seuran jäsenille antoisia lukuhetkiä sekä mielenkiintoista kollokviota!

Björn Forsén
BTS:n puheenjohtaja

Justinianuksen politiikan vaikutus Prokopioksen ja Agathiaan barbaarikuvauksiin

Antti Lampinen

Justinianuksen valtakaudella (527–65) Rooman politiikka naapurivaltakuntia ja -kansoja kohtaan muuttui proaktiivisemmaksi, tarkoitushakuisemmaksi ja aggressiivisemmaksi kuin se oli ollut moneen sukupolveen. Zenonin, Anastasioksen ja Justinuksen aikana keisarillinen politiikka oli pystynyt lähinnä vain reagoimaan valtakunnan sisäisiin uskonnollisiin ja sotilaallisiin konflikteihin sekä vakauttamaan ulkoiset rajat. Justinianus peri edeltäjältään sodan sassanideja vastaan, mutta solmittuaan rauhan idässä ja varmistettuaan asemansa pääkaupunkia kuohuttaneen Nika-kapinan jälkeen (532), vaatimattomista oloista syntyisin ollut keisari käänsi huomionsa valtansa oikeuttamiseen sotilaallisten voittojen kautta. Pohjois-Afrikan syrjäytetyn vandaalikuningas Hilderikin ja hänen serkkunsa Gelimerin välinen valtakamppailu näyttäisi tarjonneen otollisen tilaisuuden tähän, minkä lisäksi vandaalien areiolaisuus tarjosi mahdollisuuden esiintyä ”oikeaoppisen” kristinuskon puolustajana. Vandaalisodan rohkaisemana Justinianus aloitti 535. jälleen kerran vallananastajan nousua hyväkseen käyttäen, Italian goottivaltakunnan alistamiseen tähdänneen, kaksikymmenvuotisen sodan, jossa roomalaisten ”barbaarivastustajat” oli jälleen mahdollista kuvata areiolaisen harhaopin tunnustajiksi (vaikka Italian sosio-uskonnollinen todellisuus olikin huomattavasti monimutkaisempi, kuten AMORY 1997 on osoittanut).

Justinianuksen valtakauden historia on useiden säilyneiden lähdetekstien ansiosta sangen hyvin tunnettu. Prokopios (n. 500–565) seurasi Belisariusta tämän neuvonantajana Mesopotamiaan, Pohjois-Afrikan vandaalisotaan (533) ja Italian valloitukseen gooteilta (536–40). Prokopioksen tyyli oli taidokkaasti attikisoivaa (TREADGOLD 2007, 216–17) ja hän tunsi laajalti varhaisempia kreikkalaisia kirjoittajia, mainiten näitä nimeltä useaan otteeseen etenkin teoksensa *Justinianuksen sotien historia* loppupuolella (Herodotos: *Bell.* 6.6.12–15; Strabon: 8.3.6; Arrianos: 8.14.48). Osa viittauksista puolestaan jätetään lukijoiden itsensä tunnistettavaksi, kuten Prokopioksen programmaattinen esipuhe historiateoksensa kirjoihin 1 ja 2. Se mukailee selkeästi Thukydideen johdantoa omaan teokseensa (*Bell.* 1.1.1–7; Thuc. 1.1.1–2, 22.2–4). Thukydideen vaikutusta Prokopioksen henkilökuvauxiin on viime aikoina tutkinut mm. PAZDERNIK 2000.

Reetori, juristi ja runoilija Agathias Myrinalainen (n. 532–80) puolestaan kirjoitti Prokopioksen historioille vuosia 552–59 käsitelleen viisikirjaisen jatkateoksen vahvan klassillisovalla tyyllillä. Hänen suosimiinsa tyylikeinoihin lukeutuivat muiden muassa vanhahtavien sanamuotojen, tunnepitoisten elementtien sekä varhaisempiin kirjailijoihin kohdistuvien alluusioiden ja suorien lainausten viljeleminen (ks. CAMERON 1970, 57–111, 145–50; ja TREADGOLD 2007, 287 melko kärjistetysti Prokopiokseen verraten). Ajallisesti kaukaisten, oppineisuuden osoittamiseen soveltuvien klassisten esikuvien lisäksi Agathias myös usein tietoisesti heijastelee Prokopioksen tyyliä, mutta kuten CAMERON (1968, 95–6) huomauttaa, hän saattoi myös poiketa edeltäjänsä valinnoista, mikäli hänen oma moralisoiva agendansa tai myöhemmän kirjoittamisajankohdan konteksti näin vaativat (vrt. KALDELLIS 2003, 296).

Etnografinen ekskurssi kirjallisena elementtinä kuului olennaisena osana klassillisoivaan kirjoittamiseen myöhäisantiikissa, kuten se oli kuulunut myös varhaisempaan herodotisoivaan

Justinianus, Basilica di San Vitale, Ravenna (lähde: Wikimedia Commons).

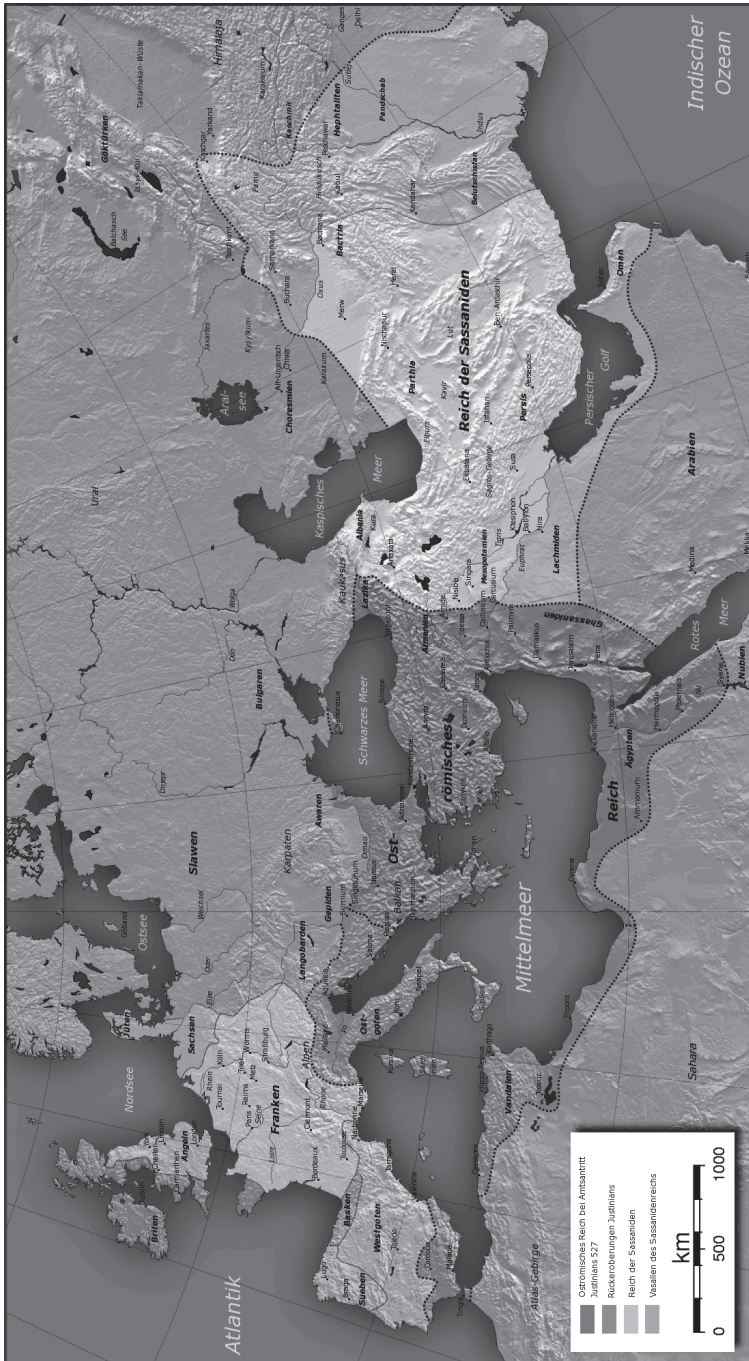
historiografiaan. Tämä selittää etenkin Agathiaan historiateoksen runsaat etnografiset katkelmat. Klassillisoivaa tekstiä lukenut yleisö osasi todennäköisesti odottaa etnografisen moodin nousemista pintaan narratiivin ottaessa käsittelyn kohteeksi vieraan kansan tai ryhmän. Usein näiden ryhmien nimet pyrittiin kytkemään varhaisemman kirjallisuuden käyttämiin termeihin, kuten Theofylaktos Simokattan kutsuessa frankkien lähettiläitä ”kelttiläisestä Iberiasta” tulleiksi (*Hist.* 6.3). Siellä täällä kirjallisuudessa tavataan ”etnifioituja” hahmoja, kuten Prokopioksen Khorsamantis-niminen massageetti, jota kuvataan etnisiteettinsä stereotyyppisten piirteiden mukaisesti urheaksi, mutta juomiseen taipuvaiseksi (*Bell.* 6.1.21–34).

Klassillisoiva kirjoittaminen voi merkittäväällä tavalla vähentää lähteiden luotettavuutta paitsi henkilökuvien kohdalla (vrt. PAZDERNIK 2000, 150), myös silloin kun jokin uusi kansa tai ryhmä ilmestyy säilyneisiin lähteisiin: Prokopioksen kuvaus slaaveista (*Bell.* 7.14.22–30) on hyvin tyyppillinen ja tunnettu esimerkki. Toinen kuvaava katkelma on hänen viittauksensa Hadrianuksen muuriin, jonka hän kuvaa elävien ja kuolleiden maailmoja (*Bell.* 8.20.42–6). Kyseessä ei ilmeisestikään ole silkka kielikuva, vaan historioitsija todella katsoi voivansa sijoittaa Britannian kaltaiseen kaukaiseen entiseen provinssiin tällaisen thaumasiografisen vinjetin. Kuten hieman myöhemmin seuraava toinen kuriositeetti kuolleiden sielujen kuljettamisesta veneitse Britanniaan osoittaa, Prokopios koki tarpeelliseksi liittää herodotoslaisia epäilyksen ilmaisuja läntisten ihmeellisyyksien raportointiinsa (8.20.47–58). TREADGOLD (2007, 215) pitää tämän kaltaisia katkelmia todisteena Prokopioksen pyrkimyksestä välttää silkkaa aiemman historiografian toistamista, ja hänen suullisista lähteistään. Tämä on mahdollinen tulkinta, joskin lännen ja sen kaukaisten provinssien muuttuminen yhä thaumasiografisemmaksi ja antikvarisoidun luutuneeksi aiheeksi 500–600-lukujen itäroomalaisen kirjallisuuden myötä on huomionarvoinen konteksti myös Prokopioksen tekstin suhteen. Myöhempinä vuosisatoina tämä kehityskulku muuttui yhä ilmeisemmäksi, kuten NICOL 1967 osoittaa. Viime kädessä juuri läntisiä alueita koskevan uuden informaation harvinaisuus, tekstien yleisön tietopohjan luonne, sekä ajankohtaisten intressien vähäpätöisyys tekivät mahdolliseksi tämän fantastisten elementtien käytön.

Ajankohtaisen tietopohjan ollessa yhä huterampi, etenkin klassillisovien kirjoittajien oli erityisen helppoa kääntää katseensa varhaisempaan Rooman historiaan. Agathiaan ensimmäisessä kirjassa Rooman tasavaltaan viittaava *exemplum* esiintyy melko epätodennäköisellä tavalla goottilähteläiden yrittäessä vakuuttaa frankkien kuningas Teodebaldia liittymään sotaan Justinianusta vastaan (1.5.5). Lähteliläät uskovat, että jo tasavallan ajalta alkaen – Marius, Camillus sekä ”useimmat Caesareista” (τῶν Καισάρων τοὺς πλείστους) mainitaan erikseen – roomalaiset olivat aina taistelleet germaaneita vastaan, ja näin ollen frankit olisivat goottien jälkeen vuorossa seuraavina. On luonnollisesti selvää, että tällainen perspektiivi (mukaan lukien goottien ja frankkien jakama, ja tämän katkelman perusteella myös tunnustama, ”germaaninen” identiteetti) on keisariaikaisesta kirjallisuudesta polveutuneen ajattelun heijastumaa. Siinä kun Mariuksen voittamat kimbrit ja teutonit oli mielletty ”germaaneiksi” jo Caesarin *Gallian sodasta* alkaen (tosin ilmiselvän propagandistisin motiivein). Camilluksen mukaan lukeminen osoittaa joko edelleen jatkunutta sekaannusta ”kelttien” ja ”germaanien” välillä etenkin kreikankielisten kirjoittajien tuotannossa, tai vaihtoehtoisesti Gallian alueelle paremmin sijoittuvan *exemplumin* esimistä Agathiaan kirjoittaessa kohtausta.

Vanha ajatus siitä, että törmätessään ristiriitaan ”faktojen ja mielikuvien” välillä itäroomalaiset ja bysanttilaiset kirjoittajat asettivat aina mielikuvat etusijalle (OSTROGORSKY 1956), on itse asiassa jossain määrin väärin aseteltu. Ristiriita ei useimmiten noussut yksiselitteisesti ”faktojen” ja ”mielikuvien” välille (jotka kategoriat itsessään ovat perin positivistisia), vaan kyse on eriaisteisista kompromisseista kirjoittajien yleisön odotusten, stilististen näkökohtien, ja kulloisenkin kontekstin ”etnografisen katseen” rajallisuuden välillä. Alueisiin ja kansoihin, jotka tietyssä kontekstissa olivat joko pysyvästi trivialisoituneita, tai joiden kuvausta eivät erityisen vahvasti motivoineet maailmankuvalliset tai poliittiset näkökohdat, oli mahdollista liittää viihdyttävämpiä, thaumasiografisempia ja allusiivisempia elementtejä kuin alueisiin ja kansoihin, jotka olivat merkittävämpiä joko symbolisesti tai konkreettisesti.

Missä määrin Prokopios ja Agathias siis kirjoittivat tyyllisten valintojen rajoittamina, ja missä määrin heidän historiansa noudattelevat keisarillisen politiikan painotuksia? Mitkä elementit toimivat lähinnä kirjoittajien ja heidän tavoitellun yleisönsä välisinä kulttuurillisen yhteenkuulumisen

Justinianuskes valtakunta ja sen naapurit (lähde: Wikimedia Commons).

ja oppineisuuden osoittamisen koodittajina? Olivatko viihdyttävyyksensä ja klassillisointi aina sovittavissa yhteen, ja väheneekö etenkin ensin mainitun rooli poliittisesti latautuneissa osioissa? Nämä modaliteetit eivät suinkaan olleet toisensa poissulkevia – ehkä jopa päinvastoin – ja ne tarvitsevatkin kipeästi osakseen tarkan kontekstisidonnaista ja aiemman tradition tuntemukseen perustavaa tutkimusta. Joitakin alustavia huomioita on kuitenkin mahdollista esittää jo nyt. Justinianuksen ja hänen sisäpiirinsä propagandistinen tarve esittää etenkin Italian ja Pohjois-Afrikan ”barbaarikuningaskunnat” Välimeren piiriin tunkeutuneina anomaliaina oli suhteellisen helposti tuettavissa klassillisista teksteistä louhituin sanavalinnoin ja elementein (vrt. GOFFART 2006, 9). Tämän vierauttamiseen perustuvan agendan on huomautettu värittäneen myös Jordaneen *Gothica*-teosta, jonka lähteenä toiminut Cassiodoruksen goottilohistoria lienee ollut neutraalimpi sävyllään, sillä se tuotettiin Teoderikin hovissa Ravennassa (AMORY 1997, 36–50, 292).

Prokopioksen kuvaus Belisarioksen sodasta areiolaisia vandaaleita vastaan vaikuttaisi noudattelevan poliittisen panegyristiikan vaatimuksia: jumalallinen oikeutus on roomalaisten puolella, ja se juontuu toisaalta Belisarioksen omasta korkeasta moraalisesta, tai keisarista itsestään (*Bell.* 3.10.18–22, 18.2–5, 4.4.33–41, 7.18–21). Samaan aikaan vandaalien moraalis-uskonnollinen ala-arvoisuus varmistaa heidän tappionsa (3.22.15–18, joka näyttäisi hyödyntävän argonauttien seikkailuihin liitettyä motiivia panttivangin ruumiin paloittelusta ja heittämisestä mereen: vrt. *Apollod. Bibl.* 1.133; *Ovid. Trist.* 3.9). Sama tapahtuu goottisotien aikana kun ”demoninen voima” – kenties areiolaisuus, tai ehkä vain barbaarien kliseinen taikauskaisuus – hämmäntää goottien mielet ja aiheuttaa näiden tappion (7.1.4–16). Nämä teemat ovat epäilemättä keisarillisen propagandan mukaisia, ja luonnollisesti melko jyrkässä ristiriidassa Prokopioksen omien (joskin kenties ajan myötä kärjistyneiden) mielipiteiden kanssa, jotka *Salainen historia* näyttäisi kohdistavan jopa Justinianuksen vallan oikeutukseen ja sielulliseen tilaan (*Anecd.* 8.22–33, 12.20–27, 27.2). Klassillisoiivan terminologian vaatimukset aiheuttavan silti välillä sen, että jumalallisen suosion sijaan roomalaiset hyötyvät epämääräisemmin ”kohtalosta” (τύχη, esim. 6.28.2–5 goottisotien aikana).

Agathias, joka näyttäisi suosivan uskonnollisia selityksiä Prokopiosta suoraviivaisemmin, hyödyntää goottisodan loppuvaiheita kuvatessaan perin traditionaalista logiikkaa selittämään barbaarien tappion, etenkin mitä tulee Italiaan sekasortoa hyödyntäen hyökänneisiin alamanneihin: heidän tappionsa johtuu heidän moraalisesta vaillinaisuudestaan (ἐκείνοιο ἀδικία), mikä viittaa kirkkojen ryöstämiseen ja polttamiseen (2.1.7–9). Kuten kreikkalaisissa traditioissa kelttien ammoisesta hyökkäyksestä Delfoihin (vrt. *Diod.* 22.9.3), myös alamanneista silkka kourallinen pääsee pakenemaan epähurskauden aiheuttamasta tappiosta takaisin kotimaahansa (2.9.11–13). Alamannien johtaja Leutharis tulee hulluksi ja syö itsensä elävältä, mikä vahvistaa alamannien sotaretken kuvauksen fantastista ja moralisoivaa vaikutelmaa (2.1.7). Hurskautta ja oikeoppisuutta alamanneilta onkin turha odottaa Agathiaan teoksessa: heidät esitetään osittain yhä pakanallisina, mikä tarjoaa retorille historioitsijallemme mahdollisuuden käyttää perimiään barbaariseen taikauskoon liittyviä topoksia. He palvovat puita ja jokia (1.7.1), vaikuttaen näin ollen jopa lähempänä luonnonuskontoa olevilta kuin Caesarin primitivistisenä pastisina kuvaamat germaanit (vrt. *BG* 6.21).

On myös kiinnostavaa että Agathias käyttää termiä Γερμανοί frankeista vain kerran, antaessaan klassillisoiville kirjoittajille tyypilliseen tapaan varhaisemman nimivariantin kansalle, jonka etnonymy oli tyyllinen rike (1.2.1). Tämä on kontrastoitavissa Prokopioksen käytäntöön, joka käyttää varhaisempaa termiä melko yleisesti synonyyminä oman aikaisilleen frankeille (esim. *Bell.* 6.25.7, 11–2). Agathias näyttäisi seuranneen Justinianuksen politiikan painotuksia siirtäessään barbaarisuuteen liittyviä stereotyyppisiä frankeista – jotka olivat goottien vastaisessa konfliktissa arvokkaita potentiaalisia liittolaisia

– alamanneihin. Frankit esitetään barbaareista roomalaisimpina (εἰσὶ γὰρ οἱ Φράγγοι οὐ νομάδες, ὥσπερ ἀμέλει ἐνιοι τῶν βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ πολιτεία ὡς τὰ πολλὰ χρῶνται Ῥωμαϊκῇ καὶ νόμοις τοῖς αὐτοῖς καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως ἀμφὶ τε τὰ συμβόλαια καὶ γάμους καὶ τὴν τοῦ θεοῦ θεραπείαν νομίζουσιν: 1.2.3). Frankkien nikaialainen kristillisuus puolestaan on Agathiaan positiivisessa arvostelmassa keskeinen selitys, ja siitä kumpuaa myös frankkien yhteiskuntajärjestyksen harmonisuus hänen teoksessaan. Tämän CAMERON (1968, 114–5) on huomauttanut olevan ristiriidassa Gregorius Tourslaisen maalaaman kuvan kanssa.

Uskonnollinen ulottuvuus muodosti merkittävän elementin Justinianuksen aktiivisessa ja vähintäänkin kunnianhimoisessa barbaaripolitiikassa (THOMPSON 1982, 242). Areiolaisuuden vastustaminen tarjosi hyödyllisen argumentin vandaali- ja goottisotien oikeutusta perusteltaessa, ja etenkin viimeksi mainitun, pitkän ja hintavan konfliktin vaihtelevat vaiheet oli mahdollista selittää sotaakäyvien osapuolten ja yksilöiden nauttimalla yliluonnollisella suosiolla. Liittolaisiksi kelpuutettavat barbaariryhmät, kuten frankit, voitiin esittää potentiaalisina roomalaisina, hyvinä katolilaisina, ja pitkän muinaisuuden omaavina liittolaisina – kun taas näiden liittolaisten armeijoiden aiheuttama hävitys ja kärsimät tappiot voitiin kuitata ”barbaarisemman aineksen”, kuten alamannien, moraalisella vaillinaisuudella. Kuten AMORY (1997, 135) toteaa, Justinianuksen *renovatio*-ideologia oli mukana rakentamassa erästä kreikkalais-roomalaisen etnografisen (tai ”etnogeografisen”) tradition poleemisinta vaihetta. Tuon aikakauden kaksi tärkeintä lähdettä, Prokopios ja Agathias, neuvottelevat molemmat omilla monisyisillä tavoillaan aiemman etnografisen kirjallisuuden jättämän perinnön kanssa. Heidän lukijakuntansa luki teoksia aivan yhtä monisyisin tavoin – itse asiassa monisyisemmin kuin nykytutkijat, jotka usein ovat jähmettyneet yksinkertaistetun ”faktaa”/”fiktiota” -dikotomian äärelle lähdetekstien tulkinnoissaan.

Kirjoittaja on juuri väitellyt Turun yliopistossa
pohjoisten kansojen uskonnollisuuden kuvauksista klassisissa lähteissä

Viitattu tutkimuskirjallisuus

- AMORY 1997 P. Amory, *People and Identity in Ostrogothic Italy, 489–554*, Cambridge.
- CAMERON 1968 Av. Cameron, “Agathias on the early Merovingians”, *ASNP* 37, 95–140.
- CAMERON 1970 Av. Cameron, *Agathias*, Oxford.
- GOFFART 2006 W. Goffart, *Barbarian Tides: the migration age and the later Roman Empire*, Philadelphia.
- KALDELLIS 2003 A. Kaldellis, “Things Are Not What They Are: Agathias ‘Mythistoricus’ and the Last Laugh of Classical Culture”, *CQ* 53, 295–300.
- NICOL 1967 D. M. Nicol, “The Byzantine View of Western Europe”, *GRBS* 8, 315–45.
- OSTROGORSKY 1956 G. Ostrogorsky, “The Byzantine Emperor and the Hierarchical World Order”, *Slavonic and East European Review* 35, 1–14.
- PAZDERNIK 2000 C. F. Pazdernik, “Procopius and Thucydides on the Labors of War: Belisarius and Brasidas in the Field”, *TAPA* 130, 149–87.
- THOMPSON 1982 E. A. Thompson, *Romans and Barbarians – the Decline of the Western Empire*, Madison.
- TREADGOLD 2007 W. Treadgold, *The Early Byzantine Historians*, Basingstoke.

Simeon Uusteologi, uuden suosion saanut Bysantin kukoistuskauden mystikko

Karoliina Maria Schauman

Pyhän Mamaksen luostarin johtaja Simeon Uusteologi (n. 949–1022) oli mystikko, runoilija ja pappi, jonka ilmeikkäät tekstit kiinnostavat erialaisia tutkijoita ja ovat innoittaneet myös nykylukijoita ja -kirjoittajia. Simeonin tekstejä tutkivat niin kielitieteilijät, Bysantin tuntijat kuin teologitkin. Hymnien tekstiedition aikoinaan tehnyt emeritusprofessori Johannes Koder on viime vuosina luennoinut ja kirjoittanut Simeonin hymneistä, ja Uusteologin teksteistä ollaan kiinnostuneita ympäri maailmaa. Pohjoismaissa suosittu kristillisen kirjailijan Peter Halldorfin teoksien kautta Simeonin hahmosta on tullut tunnetumpi ruotsin- ja suomenkielisille hengellisyydestä sekä kirkkohistoriasta kiinnostuneille lukijoille. Myös *Filokalia*-antologiassa on tekstejä, jotka edustavat Simeonin hengellisyyttä, vaikka kaikki hänen nimellään kulkevat kokoelman tekstit eivät olekaan hänen kirjoittamiaan.

Tunnusomaista Simeonin teksteille on, että niihin viittaavat ja niitä käyttävät hyvinkin erilaiset tahot. Kristillisten kirkkojen parissa Simeonista ovat innostuneet niin ortodoksit kuin helluntailaisetkin, vaikka tekstien tulkintanäkökulma näissä tapauksissa usein hiukan vaihtelee. Lukijatahosta riippumatta tekstit jättävät harvoin lukijaansa kylmäksi: Simeon Uusteologia on sekä kutsuttu todelliseksi runoilijaksi (professori Koder) että luonnehdittu riidanhaluiseksi ja itsepäiseksi persoonaksi (professori

Rosenqvist). Halldorf taas sanoo Simeonia evankelistaksi ja eksistentiaalistiksi, pelottomaksi ja itsenäiseksi henkilöksi, jolla on persoonan integriteettiä. Ortodoksiipiispa ja professori Kallistos Waren mukaan Uusteologi on radikaali maksimalisti, joka vastustaa kaikkea keskinkertaisuutta. Joka tapauksessa värikäs auktori!

Kiinnostus Simeonin tekstejä kohtaan voimistui 1950-luvulla, ja tekstien saatavuus parani huomattavasti tekstikriittisten versioiden myötä, jotka julkaistiin sarjassa *Sources Chrétiennes* pääosin 1960- ja 1970-luvuilla. Sarjassa kreikankielisen tekstin vierellä on ranskankielinen käännös. Englanniksi tekstejä ilmestyi 1980- ja 1990-luvuilla. Suomeksi on saatavilla vain Krivoseinin kirja Simeon Uusteologista (*Simeon Uusi Teologi*, Valamon luostari 2002), hymneistä on julkaistu valikoima ruotsiksi (*Ljusets*

Simeon Uusteologi (lähde: Wikimedia Commons).

källä, Artos 2006). Uusia käännöksiä on ilmestynyt äskettäinkin: uusi englanninkielinen käännös Simeonin hymneistä julkaistiin 2010 (*Divine Eros*, St Vladimir's Press, New York) ja uusi toimitettu käännös Simeonin elämäkerrasta viime vuonna (Niketas Stethatos: *The Life of Saint Symeon the New Theologian*, Dumbarton Oaks Medieval Library 2013).

Simeon Uusteologi syntyi Paflagoniassa aristokraattiseen perheeseen ja hänet lähetettiin jo nuorena Konstantinopoliin. Joissain

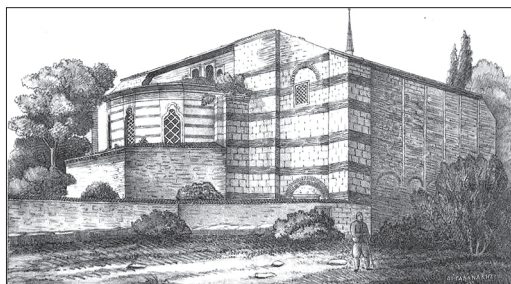
hymneissään Simeon kuvaa kokemuksiaan elämästään pääkaupungin valtapiirin läheisyydessä. Monet kielikuvat ja esimerkit, joita hän käyttää, kumpuavat myös hovin maisemista. Hänen teksteissään Jumala vertautuu muun muassa kaivattuun ja rakastettuun prinsessaan! Ura vaihtui kuitenkin munkin elämään, ensin kuuluisassa Stoudionin luostarissa ja sitten Mamaksen luostarissa, jossa hänestä tuli pappi ja myöhemmin luostarinjohtaja. Pyhän Mamaksen luostarin Simeon kunnostutti, ja hän saattoi luostarin jälleen jaloilleen. Riitaantuminen patriarkan *synkelloksen* kanssa johti kuitenkin karkotukseen toiselle puolelle Bosporia, pienelle pyhän Marinan rukoushuoneelle, jossa Simeon vietti lopun elämänsä muutaman oppilaan kanssa hengellistä ohjaustyötä tehden ja kirjoittaen.

Simeonilta onkin jäänyt melko laaja ja monipuolinen tuotanto: Yli viidenkymmenen hymnitekstin lisäksi Simeonin kirjoitukset sisältävät katekeettisia, eettisiä ja teologisia diskursseja, *centurion*-kokoelman ja kirjeitä (kirjeitten tekstieditio ja englanninkielinen käännös ilmestyi vasta 2009). Tuotantoon mahtuu sekä kärkevää aikalaisen kritiikkiä, selittävää proosaa, innostusta valavia puheita munkeille että herkkää runollista tekstiä. Tekstit on koonnut Niketas Stethatos, joka myös kirjoitti Simeonin elämäkerran. Ns. eettiset diskurssit ovat mielestäni Simeonin teoksista selkeimpiä, systemaattisia ja yksiselitteisempiä tulkita (englanninkielinen käännös *On the Mystical Life*, vol. 1 ja 2, St Vladimir's Seminary Press). Simeonin tekstien monien paradoksien ja puheiden voimakkaan kehottavan tyylin ja kärjistävien muotoilujen myötä on tekstien tulkinnessa tärkeää ottaa huomioon kokonaisuus; valikoimalla löytyisi perusteluja myös toisilleen vastakkaisille tulkinnoille Simeonin näkemyksistä.

Uusteologin tekstit ovat ilmaisultaan värikkäitä, ja osa on ajoittain koettu jopa vahingolliseksi luettavaksi – tekstien vastaanotossa on usein sensuroitu joitain tekstipätkiä hengellisten kokemusten avoimen kuvauksen ja kuvakielen uskaliaisuuden takia. Tietty varovaisuus tekstien käytössä ei koske vain menneitä vuosisatoja. Valamon vanhus Johannesen (1873–1958) kerrotaan

Stoudion-luostarin muuria Istanbulissa (lähde: Wikimedia Commons).

Stoudion-luostari Istanbulissa (lähde: Wikimedia Commons).

suhtautuneen varauksellisesti Simeonin tekstien lukemiseen. Marraskuussa 2013 ortodoksisen kirkon pyhien joukkoon kanonisoitu Porfyrios Kausokalivialainen (1906–1991) taas kertoo, miten hän nuorena eläessään Athoksella kahden vanhemman munkin kanssa halusi lukea erästä paksua ylähyllyn kirjaa, johon häntä oli kielletty koskemasta – vanhukset sanoivat, että kirjaa voi lukea vasta, kun on tullut nöyräksi. Uteliaana hän otti painavan käsikirjoituksen, muttei voinut lukea sitä vanhahtavan kielen ja kirjaintyylin takia; se oli Simeon Uusteologin teos (ks. H. Pöyhönen, toim. ja käännös, *Rakkauten haavoittama: Vanhus Porfyrios Kausokalivialaisen elämä ja opetukset*, Pyhän Kosmas Aitolialaisen Veljestön julkaisuja 12, Keuruu: 2010, 67–68). Suurin osa tekstien käsikirjoituksista onkin säilynyt juuri Athos-vuorella.

Tyypillistä Simeonin teologiselle ajattelulle on henkilö-kohtaisen kokemuksen korostus yhdistettynä katumuksen värittämään askeettiseen elämään kirkon ja sen perinteen yhteydessä. Tämä karismaattisuuden ja perinteen dynaaminen yhdistelmä on yksi niistä kiehtovia piirteitä, joihin Simeonin lukijat ovat kiinnittäneet huomiota niin tutkimuksessa kuin muussakin kirjallisuudessa. Eri yhteyksissä painottuu milloin Simeonin radikaali hengellisyys, milloin uskollisuus perinteitä kohtaan, riippuen siitä, mitä kirjoittaja haluaa Simeonin esimerkin kautta lukijoilleen osoittaa. Teologian alalla on 1990- ja 2000-luvuilla tutkittu mm. Simeonin näkemystä hengellisestä isyydestä ja ohjauksesta (Turner), hänen suhdettaan ortodoksisen traditioon (Alfeyev) ja Pyhän Hengen roolia Simeonin ajattelussa (Argarate). Bysantin tutkimuksen parissa on analysoitu Simeonin tekstejä kielitieteellisestä näkökulmasta ja kirjoitettu autobiografisista elementeistä Simeonin tuotannossa (esim. Markopoulos, Bazzani). Suomalaisen hengellisen kirjallisuuden piirissä Simeon Uusteologiin on viitannut mm. nunna Kristoduli 2000-luvulla ilmestyneissä kirjoissaan.

Simeonin hymni 35 on mukana Gesa E. Thiessenin toimittamassa teologisen estetiikan antologiassa (*Theological Aesthetics: A Reader*, London 2004) edustamassa runollista ylistystä. Simeon onkin hyvä esimerkki askeetista, joka arvostaa kauneutta ja jonka teksteissä kauneudella on teologinen merkitys. Uusteologi kirjoittaa Jumalan käsittämättömästä kauneudesta, mutta myös ihmisen kauneudesta ja luonnon kauneudesta. Simeonin mukaan myös fyysinen kauneus on Jumalan lahja. Hänen näkemyksensä mukaan ihmisruumiilla on lisäksi muutakin potentiaalia: pyhittyneen kristityn ruumiskin voi säteillä Jumalan kauneutta. Simeon käyttää konkreettisia, ruumiillisia kielikuvia positiivisessa mielessä: ihannekristittyä hän vertaa raskaana olevaan naiseen! Hänen mielestään kristillisen elämän tulisi tuottaa hyvää, näkyvää ja tuntuva hedelmää.

Kauneuden loistoa bysantilaisen luostarikilvoittelijan silmin voi nähdä erityisesti Simeonin hymneissä. Jumalallisen kauneuden kuvaukset liittyvät hänen teksteissään useimmiten jumalallisen valon kokemiseen. Jumalan kauneuden kokemusten yhteydessä on tyypillinen kuvattu reaktio hämmästyks ja pelonsekainen ihastus, ja näitä hengellisiä kokemuksia sanoitetaan paradoksaalisin ja usein myös kielteisin termein. Jumalan kauneuden katselemisesta seuraa Simeonin mukaan valoisa, rakastava ja armahtava asenne muita kohtaan sekä kaipaus ja rakkaus Jumalaa kohtaan. Kauneus liittyy teksteissä myös ihmiskuvaan, luomisteologiaan ja eskatologiaan: ihminen luotiin alun perin kauniiksi, ja lopulta Kristuksen kauneuteen puettu kristitty loistaa Jumalan valtakunnassa kauniimmin kuin alussa. Kauneus on siis Simeonille sekä lähtökohta että päämäärä ja leimaa niin hänen jumalakuvaansa kuin ihmiskäsitystäänkin. Teologisen estetiikan yhteyksissä Simeoniin myös viitataan ja hänen tekstejään analysoidaan (Hart, Barber, Tsakirdou).

Simeon Uusteologin tekstien vaikutus rajoittui monta vuosisataa luostarimaailmaan, kunnes Athos-vuorella munkkina kilvoitellut ja sittemmin Brysselin ja Belgian arkkipiispansa toiminut Vasili

Krivošein (1900–1985) aloitti työnsä Simeonin opetuspuheiden tekstiedition parissa. Kun tekstien saatavuus erikielisinä käännöksinä on parempi, Simeonia luetaankin laajemmin. Myöhemmin 1300-luvulla syntyneen hesykasmin edelläkävijäksi kutsutun mystikon hahmoon voi nyt törmätä yllättävissäkin paikoissa, kuten pohjoismaisessa nykykirjallisuudessa ja estetiikan tutkimuksessa. Piispa Kallistos Ware kirjoittaa:

St Symeon was not only very little known in the West, but also largely forgotten in the Orthodox world. [...] Now all has changed. Symeon’s writings are readily available [...] published [...] translated [...] repeatedly cited [...] In my parish I have more than once been asked to baptize children with his name, and frequently I see his icon in the homes that I visit. (K. Ware, “Deification in St Symeon the New Theologian”, *Sobornost* 25:2, 2003, 7 ja 9)

Myös tutkimuskohteena Simeonin suosio kasvaa yhä. Aikaisemmin teologinen tutkimus ja bysantinistien tekemä tutkimus eivät ole niinkään huomioineet toistensa tutkimustuloksia, mutta esimerkkinä julkaisusta, jossa molemmat ovat edustettuna, voi mainita italiankielisen konferenssijulkaisun *Simeone il Nuovo Teologo e il monachesimo a Costantinopoli*, toim. Sabino Chialà ja Lisa Cremaschi, Magnano: Edizioni Qiqajon 2003. Molempia näkökulmia tarvitaan tämän monivivahtaisen bysanttilaisen teologin tekstien tutkimiseen ja tasapainoiseen tulkitsemiseen.

Kirjoittaja valmistelee väitöskirjaa Åbo Akademiassa työotsikolla
 “In the Light of Beauty – Theological Aesthetics in Symeon the New Theologian”

Kirjallisuutta

V. Krivošein, *Pyhittäjä Simeon Uusi Teologi*, käännös I. Talasjoki, Valamon luostarin julkaisuja 91 (Jyväskylä 2002).

G. E. Thiessen, toim. *Theological Aesthetics: A Reader* (London 2004).

P. Halldorf, *21 kyrkofäder: Historien om hur kristendomen formades*, ensimm. painos 2000, paperback 2006 (Örebro 2006).

Tutkimuskirjallisuutta

H. Alfeyev, *St. Symeon the New Theologian and Orthodox Tradition*, Oxford Early Christian Studies (New York 2000).

P. Argárate, *Feuer auf die Erde: Der heilige Geist bei Symeon dem Neuen Theologen* (Bonn 2007).

M. Bazzani, “An analysis of Symeon the New Theologian’s Hymn LVI”, *Byzantinoslavica – Revue internationale des Etudes Byzantines*, 1–2 (2010) 144–156.

J. Koder, ”Symeon Neos Theologos (949-1022), Mönch, Mystiker und Dichter”, *Ostkirchliche Studien*, 59:2 (2010) 239–268.

J. Rosenqvist, *Bysantinsk litteratur: från 500-talet till Konstantinopels fall 1453* (Malmö 2003).

Simeon Uusteologi (lähde: Wikimedia Commons).

Kirja-arvostelu

Bysantin iltahämärä venetsialaisten linssien lävitse

Robert Crowley, *City of Fortune: How Venice Won and Lost a Naval Empire*. Faber and Faber: London 2011, 405 sivua.

Robert Crowleyn *City of Fortune: How Venice Won and Lost a Naval Empire* on kunnianhimoinen yritys käsitellä Venetsian kaupunkivaltion puolen vuosituhannen historia 1000-luvun alusta 1500-luvulle saakka. Kolmiosainen, laajalle yleisölle suunnattu teos on jaettu kronologisesti eteneviin osiin. Näistä ensimmäinen ja toinen keskittyvät Venetsian nousuun laguunin perukalla kyhjästä pikkusatamasta Välimeren ja Mustanmeren kaupan hallinnasta kilpailevaksi mahtitehtijäksi ja viimeinen kaupunkivaltion etupiirin luhistumista kristittyjen kilpailijoidensa ja Osmanien valtakunnan kasvavan paineen edessä. Tutustuin kirjaan ystävän suosituksen kautta ja tartuin siihen lähinnä merihistoriallisen kiinnostuksen johdattamana.

Kirjan ulkoasu on miellyttävä: kartat ja kuvat ovat selkeitä ja havainnollistavat tekstiä mikä tuo lisäarvoa lukukokemukselle. Crowleylla on myös mielestäni miellyttävä tapa antaa ääni monille historiallisille henkilöille, lainaamalla heitä tekstinsä elävöittämiseksi.

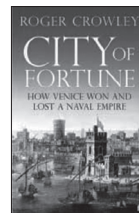
Keskeisimmän roolin teoksessa ottaa ymmärrettävästi Venetsian kaupunkivaltio laajentuvine etupiireineen ja moninaisine vaiheineen. Pääosan esittäjä ei kuitenkaan seiso näyttämöllä yksin ja onnistunut sivurooli voi toisinaan varastaa valokeilan pitkäksi aikaa itselleen. Crowleyn kirjassa tätä sivuroolia näyttelee Konstantinopoli ja sen kautta Bysantin keisarikunta. Bysantin historiaan syvämmäin perehtymättömälle teos avaa Venetsian välityksellä ikkunan keisarikunnan loppuvaiheiden tarkasteluun mutta kuvittelisin, että sillä olisi annettavaa myös aiheeseen tutustuneemmillekin. Toisinaan on virkistävää päästä tarkastelemaan tuttua näkymää erilaisesta näkökulmasta.

Kirjan tapahtumien pyörähtäessä käyntiin Bysantin valtakunta on ollut olemassa liki vuosituhannen. Voikin sanoa, että Bysantti, joka todistaa Venetsian kaupungin kasvua, on hiljalleen siirtymässä iltahämäräänsä. Bysantin ja Venetsian kohtalot kulkevat kirjassa käsi kädessä. Välillä Crowleyn tarkastelu siirtää Itä-Rooman valtakunnan taka-alalle, mutta Bysantti ja erityisesti Konstantinopolin kaupunki säilyvät vahvoina vaikuttajina Venetsian kunnianhimoisessa politiikassa vielä vallan ja valtauskonnon vaihduttua kaupungissa 1453.

Millaisessa valossa Konstantinopoli ja Bysantti sitten kirjassa näyttäytyvät? Ennen kaikkea Venetsian kiinnostus Bysantin pääkaupunkiin on talouspoliittista. Konstantinopoli hallitsee Bosporsin almaa – porttia Mustallemerelle – ja näin kaukaisten itämaiden kauppaa. Voidakseen hallita mausteiden ja kalliiden kankaiden virtaa Venetsian on hallittava Konstantinopolin politiikkaa. Talous- ja geopolitiikka muodostavat kirjassa Bysanttia ja Venetsiaa yhdistävän punaisen langan – toimivathan kumpikin samalla Välimerellisellä pelikentällä.

Venetsian ja Bysantin suhteesta on vaikea puhua käsittelemättä neljännen ristiretken (vuosina 1202–1204) tapahtumia, joiden läpikäyminen vaatii lähes koko kirjan ensimmäisen osan. Latinalaiset ristiretkeläiset tarvitsivat venetsialaisten laivoja kuljettamaan joukkonsa Välimeren ylitse. Neljännen ristiretken salaisena välitavoitteena oli islaminuskoisen Egyptin valtaaminen, mikä olisi vienyt islaminuskoisten hallussa olleen Jerusalemin huolloilta tärkeän tukipilarin. Crowleyn teos painottaa

ristiretkeä alusta alkaen painanut ankaraa velkataakkaa synnä sen kristikunnan kannalta traagiseen lopputulemaan. Hän ei kuitenkaan ota selkeää kantaa siihen, minkälaiset motiivit johtivat Venetsian doge Enrico Dantolon (kuoli 21. kesäkuuta 1205) ja varsinaisen ristiretken johdon liittoutumaan Bysanttilaisen kruununtavoittelijan, Aleksios Angeloksen (n. 1182–1204) kanssa ja kääntymään Konstantinopolia vastaan. Crowley painottaa kuitenkin neljännen ristiretken heikkoja taloudellisia lähtökohia. Ristiretkeläiset joutuivat ostamaan kuljetuksensa ja laivastosuojansa poikkeuksellisen ankarilla ehdoilla, mikä jätti yrityksen liikkumavaran hyvin ahtaalle. Toisaalta Crowley kuvaa myös korottomasti kuinka häikäilemättä doge Dandolo käytti ristiretkeläislaivastoa Venetsian etujen ajamiseen kristittyjä alueita vastaan matkalla kohti Välimeren pohjukkaa.

Venetsia päätyi hyötymään suuresti Konstantinopolin valtauksesta ja ryöstöstä. Crowley ei jätä epäselväksi, että Venetsian kasvava mahti – niin taloudellisesti kuin kulttuurillisesti – rakentui voimakkaasti Konstantinopolin valtauksen ja ryöstön sekä Bysantin uudelta hallinnolta kiristettyjen kauppaetuksien varaan. Kaupungin kasvanut varallisuus ja kauppareittien uusi saavuttavuus mahdollistivat Venetsian vallan kasvun Välimerellä.

Italian saappaanvarsi osoittautui kuitenkin rajanvetäjäksi Venetsian ja sen innokkaan kilpailijan Genovan välillä. Kamppailu Konstantinopolin poliittisesta tuesta ja Mustanmeren kauppasiirtokuntien hallinnasta nousivat nopeasti näiden Pohjois-Italian kaupunkivaltioiden välisen kilpailun merkittäviksi näyttämöiksi. Konstantinopoli ja Bysanti kuvataan Crowleyn kirjassa kuitenkin pitkälti välinearvallisesti. Suhteet Bysantiin mahdollistavat suhteet kauemmas itään, ulos laajempaan maailmaan, jossa odottavat uskomattomat liittolaiset, voitot ja riskit.

Venetsian ja Genovan käydessä kamppailua Välimeren kaupan herruudesta Bysantin vanhan etupiirin alueella, uusi islaminuskoinen voima, jolle Bysanti tarjosi vastavoiman, kykenee hyödyntämään opportunistisen pragmaattisina esitettyjen merivaltojen keskinäistä kilpailua. Osmanien valtakunta saa vuosikymmenten edetessä yhä tukevamman otteen Bysantin vanhoista tukialueista ja haastaa lopulta kristikunnan mahtavimman kaupungin. Crowley kuvaa kristikunnan sisäistä hajanaisuutta lähinnä talouspoliittisista ja etupiirijattelullisista lähtökohdista.

Lopulta Konstantinopolin häviö Osmanien edessä on myös Venetsian tappio. Bysantin muodostaman puskurin hävitessä Osmanien kasvavan mahdin ja Venetsian meri-imperiumille elintärkeiden rannikko- ja saaristosiiirtokuntien väliltä, myös Venetsian vallan päivät olivat luetut. Venetsian näkökulmasta Osmani-hallitsijat ymmärsivät, ettei heidän ollut välttämätöntä voittaa Venetsiaa meritaistelussa, tärkeämpää oli katkaista venetsialaisilta heidän kauppareittinsä ja viedä heiltä heidän kaleeriensa turvasatamat Välimeren rannoilla

Kokonaisuutena arvioiden *City of Fortune: How Venice Won and Lost a Naval Empire* onnistuu tehtävässään avata Venetsian ja Bysantin – erityisesti Konstantinopolin kaupungin – välistä suhdetta geopolittisten ja taloudellisten näkökulmien kautta. Aiheen ajallinen, tilallinen ja teemallinen laajuus pakottavat väkisinikin yleistajuisuuteen ja laajojen kehityskulkujen linjaamiseen. Vaikka *City of Fortune* ei tarjoaisikaan huomattavaa uutta tietoa, on se kiinnostava esitys kahden –ja useammankin – mielenkiintoisen kaupungin kohtaloiden kytköksistä Välimeren rannoilla. Tämän lisäksi teos tarjoaa Bysantin valtakunnan ja Konstantinopolin kaupungin vaiheisiin kiinnostavan näköalan toisen aihealueen asiantuntijan tarkastelukulmasta.

Kirja-arvostelu

Bysantin oikeushistoriaa

Jaakko Husa, *Bysantin oikeushistoria. Johdatus itäroomalaiseen oikeuskulttuuriin*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja E-sarja N:o 25. Suomalainen lakimiesyhdistys: Helsinki 2013, 214 sivua.

Suomenkielisen Bysanttiin keskittyvän monografian julkaisu on aina merkillepantava tapaus. Tällä kertaa sellaisen on laatinut Jaakko Husa. Husa on oikeuskulttuurin ja oikeuslingvistiikan professori Lapin yliopistosta. Bysantin pariin hänet johdattivat hänen aiemmat tutkimuksensa *Kreikan oikeus ja oikeuskieli* (2007) sekä ”Muinaisen oikeustradition ja nationalistisen oikeuden kohtaaminen – Konstantinopolin ekumeeninen patriarkaatti ja Turkki” (*Oikeustiede-Jurisprudentia* XLI:2008). Niiden, sekä varhaisbysanttilaisen oikeuden merkityksen yleisessä oikeushistoriassa tähden, hän havahtui huomaamaan tarpeen suomalaiselle yleisesitykselle Bysantin oikeushistoriasta.

Husa luonnehtii, että kirja on laadittu nimenomaan ”häpeämättömän yleiskatsauksellisuuden hengessä”. Hän myöntää oikeustieteilijän astuvansa hieman ”toimivaltansa” ulkopuolelle kirjoittaessaan teemasta, joka ei kuulu suoraan hänen omaan erikoistumisalaansa. Husa kuitenkin toteaa, että oikeusvertailu, oikeuslingvistiikka, oikeushistoria ja bysantinistiikka leikkaavat bysanttilaista oikeutta tutkittaessa tavalla, joka tekee niiden erottelamisen oikeastaan mahdottomaksi. Omaan mieleeni tuli vanha viisaus, että tutkimuksen kategoriathan on luotu vain helpottamaan luokittelua, ja yleensä niillä tulee tehtyä väkivaltaa itse kohteelle. Voitanee myös todeta, että Husa on hyödyntänyt kreikan- ja latinankielisiä alkuperäislähteitä lakitekstien osalta sekä laaja-alaisesti eri kielillä kirjoitettua modernia tutkimuskirjallisuutta. Tältä osin hänellä on pätevyys tutkia Bysantin historiaa vakavasti.

Varsinaisesti Husa ajattelee lukijakunnan koostuvan ensisijaisesti oikeustieteilijöistä eikä niinkään antiikin tai Bysantin tutkijoista. Historioitsijana lukeudun viimeksi mainittuihin enkä ole opiskellut oikeustiedettä. Näkökulmani onkin ehkä ennen kaikkea se, mitä ”tavallinen” Bysantin tutkija tai Bysantista kiinnostunut voi saada kirjasta irti, ja mitä ongelmia siinä hänen kannaltaan on. Päänäkökulmana Husalla on yritys luonnostella kokonaiskuva bysanttilaisesta oikeuskulttuurista. Hän selittää, että ”oikeuskulttuurissa on kyse asioista, jotka eivät ole oikeusnormeja/säädöksiä, mutta liittyvät silti läheisesti oikeusjärjestelmän toimintaan.” Oikeuskulttuuri siis koostuu juristien sekä yhteiskunnan laajemmin omaksumista arvoista ja asenteista oikeutta koskien, eli oikeastaan oikeusjärjestelmän käytännöistä ja vakiintuneista tulkinnoista.

Kirjassa on taustana johdatus roomalaiseen oikeuteen aina kuningasajalta lähtien. Yksityiskohtaisempi käsittely alkaa 500-luvulta Justinianuksen Corpuksen *Novellae*-kokoelmasta. Siihen sisällytetyt säädökset oli ensikertaa laadittu pääosin kreikaksi, vaikka kokoelmasta ilmestyi myös lyhennetty latinankielinen versio. Tässä voidaan nähdä keskeinen murroskohta läntisen ja itäisen roomalaisen oikeuden välillä. Kun 1100–1200-luvuilla läntisen Euroopan oikeusoppineet loivat uudelleen perustan roomalaiselle oikeudelle lännessä, he turvautuivat vain latinankieliseen materiaaliin. Valtavirran oikeushistoria on keskittynyt länteen ja Justinianuksen jälkeinen Bysantin oikeushistoria on joko täysin sivuutettu tai kuitattu vähättelevillä sivuhuomautuksilla. Näinhän on ollut pitkään vähän kaikkien alojen kohdalla, vaikka vähitellen on muutosta nähtävissä.

Varsinainen Bysantin oikeuden käsittely rakentuu kirjassa lakikirjojen tai kokoelmien kautta. Husa esittelee konteksteineen nomokanonit (näitä käsitellään kolme kappaletta eri aikakausilta), Eklogen 700-luvulta, Basilikan ”makedonialaisen-dynastian” keisareiden ajalta sekä viimein 1300-luvulla kootun Hexabibloksen. Nomokanoneissa koottiin siis ennen kaikkea yhteen kirkon kaanoneita sekä kirkonmiesten kannalta relevanttia maallista lainsäädäntöä.

Käsittely jatkuu Bysantin valtakunnan romahduksen jälkeiseenkin aikaan. Se ei nimittäin suinkaan merkinnyt bysanttilaisen oikeuden loppua. Osmanien *millet*-systeemissä eri uskonryhmillä oli autonomia, ja kreikkalaisortodoksit seurasivat pääosin bysanttilaisia säädöksiä. Kun Kreikka itsenäistyi, otettiin siellä käyttöön Basilika siviilikodifikaatioksi. Pian se korvattiin Hexabibloksella. Tarkoitus oli ottaa käyttöön modernimpi kodifikaatio, mutta prosessi venyi. Vasta 1946 voitiin varsinaisesti ottaa käyttöön uusi, pääosin saksalaisiin malleihin pohjaava, kodifikaatio, joka tietysti pohjimmiltaan nojasi Justinianuksen Corpusen perintöön. Vähäistä Bysantin suoraa vaikutusta voi nähdä Kreikan lainsäädännössä vieläkin, ja oikeushistoria muodostaakin selkeästi hyvän esimerkin Bysantin jälkivaikutuksesta.

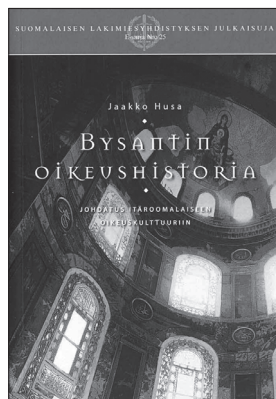
Suurimmat ongelmat kirjassa liittyvät rakenteeseen ja ilmaisuun. Teoksessa on paljon hyppimistä ja mielestäni paljon turhaa toistoa sekä samojen asioiden pyörittelyä. Monia asioita, joita on aivan riittävän selkeästi tuotu esiin johdannossa tai olisi voinut sijoittaa johtopäätöksiin, toistellaan jatkuvasti pitkin käsittelyä, esimerkiksi se, että oikeustraditiota tutkittaessa on otettava huomioon yhteiskunnallinen konteksti. Lause-rakenteet ovat usein hankalasti aukeavia. Sen sijaan oikeustieteellisen terminologian suhteen minulla ei ollut taustastani huolimatta vaikeuksia, varsinkin, kun Husa selittää lopulta itse monia käyttämiään termejä eri kohdissa kirjaa, vaikkakaan ei aina niiden ensiesiintymisten yhteydessä.

Varsinkin luku 3 *Itäroomalaisen oikeuden kontekstit* toistaa liikaa muualla olleita asioita, ja on sekava. Se on kiilattu antiikin Rooman oikeutta ja varsinaista Bysantin oikeutta koskevan luvun väliin. Ilmeisesti sillä yritetään luoda historiallista taustaa. Välillä luvussa käydään 1300-luvulla, mutta sitten mennäänkin taas keski-bysanttilaiseen aikaan. Nostetaan esiin valtakunnan lopun ajan ruttoepidemiat (eli musta surma ja sitä seurannet taudin uudelleen puhkeamiset), mutta sitten hypätään Justinianuksen ruttoon 542. Mielestäni koko luku olisi kannattanut poistaa, ja sen sijaan luvua omat luvut Bysantin varhais-, keski- ja myöhäiskausien oikeudelle ja aloittaa kukin kertomalla lyhyesti aikakauden historiasta.

Konkretiaa ja esimerkkejä olisi voinut olla enemmän enkä usko puhuvani tässä vain historiantutkijana, vaan varmasti havainnollisuus palvelisi myös oikeustieteilijöitä. Se oikeuskulttuurinkin kannalta mielestäni varsin keskeinen kysymys, eli missä määrin lakeja todellisuudessa sovellettiin oikeudessa, tuodaan monessa kohtaa esiin, mutta jätetään yleensä toteamukseen, että siihen on vaikea vastata. Niinhän siihen on, ja tyhjentävä vastaus olisi varmasti liikaa vaadittu. Kuitenkin muutama esimerkki, jolla havainnollistaa oikeuskäytännön ja lain eroa tai toisaalta niiden vastaavuutta, olisi ollut paikallaan. Kirjassa myös kerrotaan, kuinka uusiin lakikokoelmiin valikoitiin sopivia vanhoja lakeja, muttei sanota paljoa siitä, mitä otettiin tai jätettiin. Oikeuden varsinaisista harjoittajista ei paljoa kerrota tai edes esitellä vaihtoehtoisia teorioita asiasta.

Husa nostaa mielenkiintoisesti esiin, että oikeusjärjestys ja lakikokoelmat eivät Bysantissa olleet ehkä ensi sijassa tarkoitettuja vastaamaan käytännön tarpeisiin, vaan ilmaisemaan ja vahvistamaan roomalaista identiteettiä ja yhteyttä valtakunnan perintöön. Tämä auttaa ymmärtämään, miksi lakikokoelmat keskittyivät uusintamaan vanhaa lainsäädäntöä, jonka käytännön merkityksestä on vaikea sanoa, mutta monet uudet ja yhteiskunnan kannalta relevantit asiat jäivät säädöstoiminnan ulkopuolelle.

Husa keskittyy roomalaisen oikeuden perintöön. Hän viittaa kuitenkin myös kanonisen oikeuden keskeiseen merkitykseen sekä 700-luvun Eklogen kohdalla jopa Vanhaan Testamenttiin. Tälle kristillisestä perinteestä kumpuavalle oikeudelle ei kuitenkaan oikein suoda kirjassa samanlaista huomiota ja asemaa kuin roomalaiselle oikeusperinnölle. Mielestäni tämä on ongelmallista, koska Husa

nimenomaan korostaa Bysantin oikeuspluralismia, eli eri oikeusnormistojen päällekkäisyyttä. Se, mitä sovellettiin, riippui henkilön taustasta ja tilanteesta. Tämä näkyi paitsi maallisen ja kanonisen oikeuden, myös esimerkiksi itsehallinnollisten italialaisten kauppiaasyhteisöjen oikeuden rinnakkaisuutena ja osin ristiriitaisuutenakin. Ristiriitoja saattoi myös olla eriaikaisten säädösten välillä, jotka saattoivat olla yhtäaikaisesti voimassa. Myös historioitsijoiden arvostamat ja hyödyntämät, yhteiskunnan todellisuutta ainakin suhteellisen hyvin kuvaaviksi oletetut bysanttilaiset Maanviljelijän laki, Rhodoksen merilaki ja Eparkhin kirja jäävät sivuhuomautuksille.

Husa korostaa aivan oikein oikeusjärjestyksen ja muun yhteiskunnan vuorovaikutusta, ja kuinka oikeusjärjestelmät pitäisi aina nähdä suhteutettuna aikaansa, eikä vain peilata asioita johonkin klassisen antiikin ihannekuvaan tai nykyaikaan. Kuitenkin hän puhuu monta kertaa rappiosta. Kirkon ja kanonisen oikeuden vaikutus näyttäytyy prosessin edistäjänä. Eklogea ja 600–700-lukujen muuta lainsäädäntöä kuvataan synkin sävyin, vaikka ne todennäköisesti heijastivat Bysantin yhteiskunnan sen aikaisia arvoja ja tarpeita, eikä se vanhempikaan roomalainen oikeus näin nykyajan oikeustajun kannalta kovin ihanteellista ollut. Minulle jäänyt vaikutelma on ristiriitainen.

Lisäksi yksi kirjan teemoista on yritys osoittaa, ettei bysanttilainen oikeus alistanut kanoniselle oikeudelle niin pitkälti kuin on oletettu. Minulle oli vähän uutta, että tällainen kuva on ollut edes vallalla, mutta ehkä niin on ollut yleisemmän oikeushistorian puolella. Ehkä mielestäni osittain turhan nuiva suhtautuminen kristilliseen vaikutukseen Bysantin oikeusjärjestyksessä ja kirkon merkityksen puntarointi selittyy sitten jälki-bysanttilaista aikaa koskevassa luvussa. Ortodoksinen kirkko on ilmeisesti usein toiminut jarrumiehenä Kreikan lainsäädäntöä uudistettaessa.

Historiallisten faktojen suhteen kirja on melko tarkka, tosin esimerkiksi Kypros ei lakannut olemasta osa Bysanttia 1164, vaan 20 vuotta myöhemmin, ja 1489 venetsialaiset ottivat saaren haltuun rauhanomaisesti. Husa myös rinnastaa Bysantin oikeushistorian kehityksen Bysantin armeijassa tapahtuneeseen kehitykseen korostaen, kuinka Bysantin armeija oli huomattavan erilainen ja laadultaan huonompi kuin antiikin Rooman armeija, mutta kuitenkin sen perillinen, mikä näkyi termeissä, rituaaleissa yms. Tässä Husa nojaa Goldsworthyn, joka kyllä lukeutuu maailman johtaviin Rooman sotahistorian asiantuntijoihin, mutta jakaa monien antiikintutkijoiden ennakkokäsitykset keskiajan suhteen.

Sen sijaan sotalaitoksen ja lakien suhde olisivat voineet olla mielenkiintoinen tapa valaista lainsäädännön todellista merkitystä Bysantissa. Ilmeisesti vielä myöhäis-antiikin aikaan keisarien lakisäädöksillä todella vaikutettiin tai ainakin yritettiin vaikuttaa sotalaitokseen. Keski-bysanttilaisella kaudella lainsäädäntö pääsääntöisesti kulki jäljessä jo tapahtunutta kehitystä. Myöhäis-bysanttilaiset lakikokoelmat taas toistavat sotilasasioiden suhteen jo vanhentuneita lakeja, mutta ne vaikenevat *pronoia*-läänistä, joka oli keskeisin tapa elättää valtakunnassa asuvia sotilaita tähän aikaan. Mark Bartusis onkin uutukaisessa kirjassaan *Land and Privilege in Byzantium – The Institution of Pronoia* (2012) todennut, kuinka *pronoia* paljastaa Bysantin muutoksen yhteiskunnasta, jota kontrolloitiin säättämällä lakeja, yhteiskunnaksi, jota hallittiin erilaisilla määräyksillä ja erioikeuksia myöntämällä. *Pronoia*sta usein käytetty termi *oikonomia* (järjestely) onkin paljastava. Bartusiksen teos muuten mainitaan Husan kirjan loppuviiteissä, mutta ei kirjallisuusluettelossa.

Puutteistaan huolimatta *Bysantin oikeushistoria* on tervetullut lisä suomalaisen Bysanttia koskevaan kirjallisuuteen. Se toivottavasti edistää ja parantaa Bysantti-tietoutta oikeustieteilijöiden parissa. Kirja hyödyttää myös Bysantin tutkijoita sekä sen alueen historiasta kiinnostuneita aiheeseen johdattajana ja apuna.

Juho Wilskman

Tieteellinen kollokvio *Varia Byzantina*
järjestetään 14. maaliskuuta Metsätalossa,
Unioninkatu 40, sali 8

Session I, 10-12 am

Päivi Kuosmanen (Turku), *The troublesome nature of the nomadic power of the Huns for the Eastern Roman Empire*

David Westberg (Uppsala), *Rhetoric as a way of life? Choricus on sophists and their art*

Antti Lampinen (Turku), *Heracles as an exemplum in Late Imperial and Early Byzantine triumphal propaganda*

Lunch, 12 am-1 pm

Session II, 1-3 pm

Kai Juntunen (Helsinki), *The image of a woman. Cleopatra in Ioannes Xiphilinus' epitome of Cassius Dio*

Björn Forsén and Mika Hakkarainen (Helsinki), *Blood and salt. Some thoughts evolving from the topography of the Battle at Dyrrachium in 1081*

Juho Wilskman (Helsinki), *Peloponnese 1264 - Byzantines, Latins, and Turks at the Battle of Makry-Plagi*

Coffee, 3-3.30 pm

Session III, 3.30-4.30 pm

Kalle Knaapi (Turku), *The Katomyomakhia of Theodore Prodromos: Drama, Performance, Theatre? Preliminary Considerations*

Annika Asp-Talwar (Birmingham), *Constantine Loukites, the Emperors' right-hand man in Trebizond*

VUOSIKOKOUS

Bysantin tutkimuksen seuran
sääntömääräinen
vuosikokous
järjestetään
14. maaliskuuta 2014,
klo 16.30
Metsätalossa,
Unioninkatu 40, sali 8